

ՀԱՅԵՐ ԵՒ ՈՒՐԱՐՏԵԱՆՔ

Ապահով եմ որ հայ բանասիրական խնդիրներով հետաքրքրուող բոլոր ուսումնասիրները մեծ հաճոցքով և յաւելեալ գիտութեամբ կը հետեւին Պատ. Հ. Յ. Տաշեանի յօդուածների շաբթին, որոնք պարբերաբար կը հրատարակուին «Հանդէս Ամսօրեայ»ի ընթացիկ թիւերի մէջ վերոբերեալ խորագրով։

Սոյն պարբերաթերթի Հոկտ. - Նոյ. միացեալ
համարին մէջ Հ. Յ. Տաշեանը պատիւ ըրած
էր ինձ նետելու նաեւ մի քննական ակնարկ
իմ մի քանի աշխատութեանց վրայ: Ա՛յնչափ
խորունկ է պատուաթան հեղինակին բանասի-
րական ու մատենագրական հմտութիւնը և այն-
չափ հետեւողական՝ անոր չարագրութեան մե-
րուն, ուրեմն անոր հզրակացութիւնները, որ
ամէն լուրջ ուսումնասէր մեծապէս կ'օգտուի
այդ քննական ակնարկներէն և կը մղուի թա-
փանցելու յարուցուած խնդիրների խորքը և
տեսնելու նոր լոյս: Դժբախտաբար չտեսայ
այդ շարքի առաջին ութ մասերը՝ մի ամբող-
ջական գաղափար կազմել կարենալու համար.
ուրեմն հետագայ նկատողութիւններ ունին ա-
զերս միմիայն վերոգրեալ հատուածին հետ (Հ.
Ա. 1931. թ. 10-11. էջ 618-635):

Նախ և առաջ մի քանի զուտ բանասիրական
խնդիրների մասին։ «Բազմավկեպ» ի մէջ հրատա-
րակուող ուսումնասիրութիւններս՝ քաղուած-
ներ են մի ստուար հատորէ՝ առ այժմ ձե-
ռագիր։ Ցարդ հրատարակուած հատուածների
բանաձեւումներն եւ երբեմնի խիզախ եղրակա-
ցութիւններն ընդարձակօրէն փաստուած են այն
մանրամասն գլուխների մէջ, որոնց ցարդ ան-
տիպ մնալու պատճառաւ հնարաւոր չեր տալ
էջերի թիւն ու համարը։ Դրանով միայն կարելի
է բացատրել Հ. Յ. Տաշեանի այն ուղիղ քննադա-
տութիւններն որով Գագեթի խուրիսական ցեղա-
յին ստորախաւը նոյնացուած կ'երեւի Խուրրի
- Միտաննի երկրի վերնախաւին հետ։ Զեռագրիս
մէջ շեշտելէ յետոյ երկու խաւերի գոյութիւնը

յայտնած եմ իմ մի տեսութիւնը՝ զոր կարելի է ամփոփել մի քանի բառով: Խուրրի - Միտան-նիական պանթէռնի մէջ հնդիկ ասառածների գոյութիւնը անհրաժեշտապէս չի ենթադրել սույգ ապացոյց վերնախաւի ցեղախօսական ծագման մասին: Արդարեւ մի նորագոյն հրատարակութիւն կը թուի հաստատել այդ վարկածը: Արանից վեց շաբաթ առաջ լոյս տեսաւեռահատոր մի հեղինակութիւն¹ Մոհընձոյ - Դարոյի և Հարաբերյի հնագոյն քաղաքակրթութեան մասին: Այս բաղադրեալ և ըստ ամենայնի ներկայանալի հեղինակութեան գլխաւոր նպատակներն են տպացուցանել թէ մինչեւ 1922 տարին ոչ ոք կարող էր ապահովաբար մասնանշել ոչ և է շինուածքի մնացորդ Հնդկաստանի մէջ, աւելի կանուխ քան Գ դարուն Ք. Ա. և թէ վետական ժամանակներէ ու է դրական հետք չգտնելու գաղանիքը պէտք էր որոնել այն իրողութեան մէջ որ թէթեւ փախաթէ և փայտէ շինուածքները ոչնչացուած էին դարերի ընթացքին: Ինդու գեատի հովան մէջ կատարուած գիւտերն այժմ որպէս թէ կը պարզէն որ 3000 տարի Ք. Ա. Արիացիներու ժամանեւմին դարեր առաջ գոնէ Պենձաբ և Անդ աշխարհամասերը կը վայելէին այնքան զարգացած մի մշակոյթ, եթէ ոչ աւելի յառաջացած որքան ժամանակակից Միջագետքը: Բայց ի դրանից այդ հնդիկ ժողովուրդը, թէեւ գեռ chalcolithic դարաշրջանի մէջ, ուներ բարձր արուեստ՝ առանց Արիական ազգեցութեան ու է հետքի:

Խուզարկութեան գլխաւոր վայրերն եղած են Անտ Նահանդի Լարկանի գաւառի Մոհէնձոյ-Դարս հովիտը և Պէհնձաբի Հարաբեա հովիտը:

Անթագրենք մի բոպէ որ այս հսկայ աշխատութիւնը հրատարակուեցաւ ներկայ հանդամանքների մէջ՝ բոլորովին անկախ քաղաքական յետին մաքերէ, դա կ'աւելցնէ ուրեմն մի նոր բարդութիւն՝ Արիների ծագման աստուածութիւնների սկզբան մասին։ Այսուամենայնիւ յարուցուած միւս ինդիրների մանրամասն քըննութիւնը կը թուղում հրատարակուելիք գրութիւնների շարքին, և կ'ուզեմ մի անգամ եւս վերադառնալ Արեւմուտցի որոշ գիտնականների «ազգայնական ձգտումներին և անհամբերողութեան»։ Արդէն նախատեսած էի¹ որ այդ հայացքը պիտի յարուցանէր որոշ հարցասկրութիւն։ Խնդիրը պարզաբանելու համար ուրախութեամբ պէտք է ողջունել առիթը, թողուլ բանասիրական անաշառ քննութիւնը և խօսիլ մի քեչ «քաղաքագիտական» բանագննութիւն։ Մէր անփոխարինելի բարեկամ հանդուցեալ իրով. Մարկուարտ իր ամենավերջին հեղինակութեան² մէջ խստօրէն կը քննադատէ Գերմանացի պատմաբան Հերման Շելլը, մէկը Մոմունի աշակերտներէն, և կը հեգնէ զայն որովհետեւ վերջինս գրած է որ կայսերք Ներոն և Ադրիանոս, պարտ էին Հայաստանը տեւականորէն վերածէլ մի նահանգի և զայն ըլջապատել վիճուրական և քաղաքային գաղութների մի ցանցով և այդ կերպով Հայաստանն ալ հասցընէլ Պակիստանի համար։

Ապահովագրիս:

Ապահովագրանուէր Մարկուարտ կ'ըմբռա-
սանայ և կը հեղնէ Հերման Շելլերի մի համե-
մատաբար անմեղ թելագուաթիւնը Հայաստանի
վերաբերմամբ: Հապս եթէ Մարկուարտ քննու-
թեան առնէր Գիբբենի, Ուլէնի, Դիւրիյի և
ասանեակներով նման անդլեացի, Փրանսացի և
ուրիշ պատրիարքերի թեթեւ և լրենի նկատո-
ւութիւնները Արշակունի արքայատոհմի ժա-
մանակուան Հայաստանի մասին, ի՞նչպէս պիտի
որակէր նա այդ «Հեղինակաւոր» պատմագրերը:
Սրբագին ակնածանկով կը մատուցանեմ իմ
թիւնքը Պատ.՝ 2 8 1 5 6 1 5 5 5 Համուշ-
թեան:

1. «Բազմավէս» թ. 3, (1931 Մարտ) էջ 112.
 2. Josef Markwart: Sudarmenien und die Tigris - quellen nach griechischen und arabischen Geographen. Studien zur armenischen Geschichte. IV. Mechitharisten - Buchdruckerei, Wien, 1930. էջ 31 և ծան. 1.

1. «Բազմագլուխ» թ. 3, (1931 Մարտ) էջ 112.

2. Josef Markwart: Sudarmenien und die Tigris-quellen nach griechischen und arabischen Geographen. Studien zur armenischen Geschichte. IV. Mechitharisten - Buchdrückerei, Wien, 1930. № 31 հ ՏԱԿ. 1:

ոյդ եղական նախահայրերի առնական գէմքը
և խեղախ գնացքը: Նրանց կեցուածքի մէջ ոչ
վախի և ոչ աւ հաղանդութեան հետք կարելի
է երեւակայել: Պէտք էր յիշել այս պարագան
պարզելու համար միտքս: Զնայած որ իրոք.
Այս Գրելթէ երեւան բերաւ Ուրարտու սրանից
50 տարի առաջ, վերջին 30 տարուան մէջ նա
գրեթէ անյեղլորեն արհամարհնեռով ու հեղ-
նանքով կը գրէ Խալտիների մասին: Տաննեակ-
ներով յօդուածներ կարող եմ յիշել PBAS-ի
ոլրակներէն: Անայժմ բաւ է յիշել իր Ararat
յօդուածը Dictionary of the Biblical Hebrew (1900.

* * * * *

ԹՌԵՌՎԱՅԻ ԱՆՀԵՏՍԱՅԱԾ ՀԱՅ ԳԱՂԱՌԹԵՒՆ ԵՇԽԱՐՄՆԵՐ

**Թռենուայի Ա. Աստուածածին աւերակ եկեղեցոյն զահիրը գտնելող
տապահագիրներուն պատճենները**

(Կախորդ մասը տես «Բազմավէպ» 1931, էջ 536)

Ա.

Այս է տապան Մղմցի Տէր Պօղոսի որդի Տէր
Յարութիւն որ համգեաւ ի Քրիստոս թի Ռծո =
(1701)ին.

Բ.

Շոռոթեցի Տէր Յոհան
ՌՄԺԴԻ = (1765)

Գ.

Պախմամի Հայոց թվի Ռծչթի = (1730)
ՍՊՏՔՐԻԴԻՆ

Դ.

Շումչ ի Բոլ եղծայ
որով եղէ ի Բոյն զարձայ
որդի կոչիմ Տէր Յօհանի-
նեց մահտեսի Մկրտումի
որ ի յերկրին արեւելքի
ի քաղաքէն շոռոթեցի
բարեպաշտոն առն իշխամի
վարուք պարկեց և զովիլի
որք համգիպիր սոյն տապամիս
լիարերան տուր ողորմիս
թի. ՌՄԼԸ = (1789) յութպարի Զ (6)ին

Ե.

Այս է տապան համգիստարան գիտութաղցի
գոստամի որդի յեղակին որ համգեաւ ի Քրիս-
տոս թի = (1726)ին:

Vol. I. էջ 127-28): Ինչու այսպիսի վերաբերում
ցայց կու տան ընդհանրապէս անդեմացի և Փրան-
սացի հնաբանները Ուրարտուեի կամ Հայաստանի
վերաբերմամբ, իսկ ընդհակառակն շատ աւելի
խորունկ հմտութեան տեր գերմանացիներ, ոսու-
մեր, և այլք, ընդհանրապէս երեւան կը բերին
անաչառ և առարկայական ուսումնասիրութիւն-
ներ մեր անցեալի և ներկայի մասին:

Այդ պատճառները մանրամանորէն քննած
եմ իմ ձեռագրիս մէջ, որ պիտի հրատարակու-
ըստ կարգի:

Ա. ՍՍՖՐԱՍՏԵԼՈՒ

ԼՈՐՏ ՊԱՅՐԾ ԸՆԿՐԱՆԵՎ

Տարոյս «Բազմավէպ» Յունուարի թուին Հայկական արձագանքի բաժնին մէջ (էջ 95) տրուած
խոսուում է որ կ'իրագործենք, մեր ընթեցողներուն և ամբողջ Հայ հանրութեան ներկայացնելով ողբացեալ
բանաստեղծ Ու Ուրեւեանի Ուսումնասիրութիւնը, Աթը Պատրիարք և Առաքեալ Պատրիարք Ան ու
միայն արմէքաւոր տեղեկութիւններու և տեսութիւններու ամփոփում մըն է անզգիցի մեծ բանաստեղծի
հանձարին, փոթորկալից կամաքին և զաղափարներուն, այլ նաև ինքնին զնանատերի որպէս յետին կայծ
այդ աղնի հոգոյն որ լավտերի մը կեանքն ունեցաւ միշտ արծաթելով հայ հայրենիքի պաշտամունքին և
ազատութեան լոյսը սփոկով ամենուն որտին մէջ: Այս տեսակէտով զիտենիք որ աւելորդ պիտի չնկատուին
ողբացեալ Ուրեւեանի կեանքին հակիրճ գիծերը զորս կու տանք հու՝ ուսումնասիրութեան սկիզբը:
ԽՄԲ.

ՈՌԻԲԷԽՆ ՈՐԲԵՐԵՍՆ ծնած է 1874 տարին
Մալաթիոյ մէջ, մամուկ հասակին կորսնցուցած
է իր հայրը: Մայրը տեսնելով որ շատ լնդու-
նակ է ուսման, Խարբերդ զրկած է Եփրատ Գո-
ւէի մէջ ուսանելու: Համար, դժբախտութիւնն
ունեցած է քանի մը տարի վերջ մայրն ալ կոր-
սնցնելու:

Իր տղայ հասակին մեծ դիւրութիւն ունեցած
է ոսանաւոր զրելու և կալուցին մէջ բանաստեղ-
ծութեան մրցումներուն առաջին կը հանդիսա-
նար, արդէն ինը տարեկանին իր մէկ ոսանա-
ւորը տպուած է թերթի մը մէջ:

Տասնըցեց տարեկանին դպրոցն աւարտելով
եկած է Պոլիս, հոն գասատուութեան քննու-
թիւն անցընելու պարագային, զարմանք ասթած
մէջ ունեցած յաջողութեան համար: Պանտրմա

կրկած էն զինքը զասատուութիւն լնելու, հոն
քանի մը տարի մնալէն վերջ, Պոլսոյ ազգային
վարժարաններու գասատու կոչուած է և 1896ին,
պանքայի գէսքին, թելազութեամբ Մելքիսե-
դէկ Մուրատեանց Արբազանին՝ տնցած է Իզմիր,
ուր հինգ տարիի չափ գասատուութիւն ըրած է:

Եղանակ ներսէտեան որբանոցի հիմնագիրներէն
մին եղած է և մէծ զուրգութանք ունեցած է այդ
ուրերուն համար:

Իզմիրի մէջ ամուսնացած է Օր. Մարի Միր-

զէտ Տէր Յովհան Միրզա Վանանդեցիի (Հեղի-
նակ Հայաստան երկիր զրախտավայր) ծանօթ
նակ «Հայաստան երկիր զրախտավայր» ծանօթ
և գեղեցիկ երգին): Մանչ զաւակ մը ունենալէն
վերջ, որոշած է առեւտրական ասպարէզն ընդ-

գրել:

Զափազանց խանդտվառ ազգասէր մ'ըլլա-
լուն սփափուած է հեանալ Տաճկաստանէն և
ձեկութի մեկնած է ընտանեօք ուր տասնեութ
տարիներ առեւտուուվ զբաղած է:

Ակայն ատիկա չէ արգիլած որ միշտ հին
հայրենասէրը մնայ և աշխատի հայ գատը պաշտ-
պաննելու ամէն ձիպութիւն անցնող օտար բարձր
անձնաւորութիւններուն մօտ:

Ուուս-ճաբոնական պատերազմին ժամանակ
Daily Mailի թղթակիցն եղած է, ու յաջողած
է այդ թերթին տորէն Lord North-Clyffe ին
բարեկամութիւնը վայելելու:

1914ի մէծ պատերազմին առաջին օրէն կա-
մաւոր զրուած է, ու ամբողջ այդ ժամանակա-
միջոցին ձիպութի այրեցեալ արեւուն տակ իր
պարտականութիւնը կատարած է սեւամորթները
զինուորութեան պատրաստելով: Գաղթավայրին
գէտքին, թելազութեամբ Մելքիսե-
դէկ Մուրատեանց Արբազանին՝ տնցած է Իզմիր,
ուր հինգ տարիի չափ գասատուութիւն ըրած է:

Եղանակ ներսէտեան որբանոցի հիմնագիրներէն
մին եղած է և մէծ զուրգութանք ունեցած է այդ
ուրերուն համար:

Տաճնեութը տարիներու ընթացքին որ ան-

ցուցած է ձիպութի մէջ, այնքան սիրուած ու

յարգուած է տեղական կառավարութեան, նոյնու-

ՀԱՅԱԳԻ
Ա. ՏԵՐՏԵՐԵԼՈՒ

Յ. Մարտակ այս Աստուածածին Տէր Յոհանի
համար թուովայի Ռծն. = (1662) ամէլի